

۲۵۳۲ ۸۶۱۸

اخلاقیات

در آیات قرآن

حسین مظفری مجد

سرشناسه:	مظفری مجد، حسین، ۱۳۳۲-
عنوان و نام پدیدآور:	اخلاقیات در آیات قرآن/حسین مظفری مجد.
مشخصات نشر:	تهران: فرهنگ صبا، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری:	۵۴۴ ص.
شابک:	۹۷۸-۶۲۲-۶۲۳۶-۲۸-۷
وضعیت فهرست نویسی:	فیبا
موضوع:	قرآن -- اخلاق
رضوع:	Qur'an - Ethics
موضوع:	قرآن .برگزیده ها -- ترجمه ها
موضوع:	Qur'an .Selections -Translations
رده بندی کنگره:	BP ۱۰۳/۳
رده بندی دیویی:	۲۹۷/۱۵۹
شماره کتابشناسی ملی:	۵۶۸۹۷۵۹

■ ناشر: نشر فرهنگ صبا

■ اخلاقیات در آیات قرآن

■ حسین مظفری مجد

■ چاپ و صحافی: بهراد

■ چاپ اول: ۱۳۹۸ ■ شمارگان: ۱۰۰ نسخه ■ شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۲۳۶-۲۸-۷

■ قیمت: ۶۹۰۰۰ تومان

فهرست

۱	پند: ۱: (۲۴ آیه)
	آداب معاشرت
۷	پند: ۱: (۱۱ آیه)
	آزادی بردگان و نیکو کردن به آنها
۱۱	پند: ۳: (۱۴ آیه)
	اتحاد - برادری
۱۵	پند: ۴: (۲۶۲ آیه)
	۱- احسان
	۲- انفاق
	۳- اطعام
	۴- صدقه
	۵- نذر
	۶- قرض الحسنه
	۷- نیکوئی کردن به فقرا و نیازمندان و مسکینان و یتیمان
۵۸	پند: ۵: (۱۴۰ آیه)
	اخلاق خانوادگی، امور زنان و حجاب و عفاف
۸۵	پند: ۶: (۵۱ آیه)
	۱- اصلاح بین افراد
	۲- اصلاح بین طایفه‌ها و گروه‌ها
	۳- اصلاح در جامعه

۴- نهی از فساد و اختلاف

پند: ۷: (۱۱ آیه)

۱- امر به معروف

۲- نهی از منکر

پند: ۸: (۶۷ آیه)

۱- اندیشه

۲- عمل

۳- تفکر

۴- نهی از اطاعت کورکورانه

پند: ۹: (۶۸ آیه)

۱- ایمان به خدا و رسول (ص)

۲- اعتماد و اطمینان به خدا و رسول (ص)

۳- توکل کردن به خداوند در همه امور

۴- اطاعت کردن از خداوند در همه امور (ص)

پند: ۱۰: (۶۸ آیه)

۱- بررسی و تحقیق خبرها و سخنها

۲- سخنهای خوب

۳- خوش‌زبانی

۴- نهی از سخن‌چینی

پند: ۱۱: (۵۱ آیه)

پاداش و کیفر اعمال

پند: ۱۲: (۱۰۰ آیه)

۱- پرهیزکاری

۲- پاکدامنی

۳- پاکدلی

- ۴- تزکیه نفس
- ۵- پروا داشتن از خدا
- ۶- تقوی داشتن
- ۷- بهداشت
- ۸- وضو
- ۹- غسل
- ۱۰- آبی زدن
- ۱۷۷ پند: ۳: (۷ آیه)
- تکلیف به اندازه توان
- ۱۸۰ پند: ۱۴: (۲۴ آیه)
- توبه
- ۱۸۷ پند: ۱۵: (۶ آیه)
- ۱- جنگ
- ۲- امنیت
- ۳- حفظ اسرار
- ۴- جهت جلوگیری از فتنه و فساد و جهت حفظ امنیت
- ۱۹۰ پند: ۱۶: (۱۶ آیه)
- ۱- حق الناس
- ۲- حق فقیر
- ۳- حق مسکین
- ۴- حق ضعیفان
- ۱۹۴ پند: ۱۷: (۷۹ آیه)
- ۱- خوب روئی
- ۲- خوش رفتاری
- ۳- نهی از تکبر

- ۲۰۹ پند: ۱۸: (۳۹ آیه)
آخرت
- ۲۱۸ پند: ۱۹: (۴۸ آیه)
دوری از شیطان
- ۲۲۷ پند: ۲۰: (۴۰ آیه)
۱- دوستی با خوبان
۱- دوستی با نیکان
- ۲۳۶ پند: ۲۱: (۲۴ آیه)
رحمت خدا
- ۲۴۲ پند: ۲۲: (۱۰ آیه)
۱- سوگند
۲- قسم
- ۲۴۵ پند: ۲۳: (۸ آیه)
۱- شهادت درست دادن
۲- نهی از پوشاندن آن
- ۲۴۹ پند: ۲۴: (۸۵ آیه)
صبر و شکیبایی
- ۲۶۵ پند: ۲۵: (۱۸ آیه)
۱- صفات انسان
۲- برتری انسان بر سایر موجودات
- ۲۶۹ پند: ۲۶: (۴۶ آیه)
۱- عفو و بخشش
۲- مهربانی
۳- رفاقت
۴- دوستی

- ۲۸۰ پند: ۲۷: (۲ آیه)
مشورت در کارها
- ۲۸۲ پند: ۲۸: (۲ آیه)
میانروی در امور
- ۲۸۴ پند: ۲۹: (۶ آیه)
نام نیک در راه عاقلانه و صحیح از خود بجا گذاشتن
- ۲۸۶ پند: ۳۰: (۲۱ آیه)
نهی از سراف
- ۲۹۲ پند: ۳۱: (۶ آیه)
۱- نهی از انباشتن و اسرار مال و ثروت
۲- باید به فقرا و نیازمندان بخشید
- ۲۹۵ پند: ۳۲: (۸۱ آیه)
۱- نهی از بخل و تکبر و فخر و شرف
۲- نهی از افراط در تجمع مال و ثروت
- ۳۰۵ پند: ۳۳: (۵ آیه)
نهی از بی‌خرد شمردن دیگران
- ۳۰۷ پند: ۳۴: (۴ آیه)
نهی از پند دادن به دیگران و خود عمل نکردن
- ۳۰۹ پند: ۳۵: (۷ آیه)
نهی از پوشاندن حقایق بر مردم
- ۳۱۲ پند: ۳۶: (۱۰۷ آیه)
۱- نهی از تجاوز
۲- نهی از ستم
۳- نهی از آزار
۴- نهی از استثمار

۳۳۵ پند: ۳۷: (۱۱ آیه)

نهی از حسد

۳۳۸ پند: ۳۸: (۴ آیه)

۱- نهی از حسرت

۲- نهی از چشمداشت از دیگران

۳۴۰ پند: ۳۹: (۶۹ آیه)

۱- نهی از دروغ

۲- نهی از تهمت

۳- نهی از غیبت

۴- نهی از بهتان

۵- نهی از آفات زبان

۶- بهترین روش [استگهی است]

۳۵۳ پند: ۴۰: (۱۶ آیه)

۱- نهی از رشوه

۲- نهی از تعدی به اموال مردم

۳۵۸ پند: ۴۱: (۷ آیه)

۱- نهی از ریا

۲- اخلاص در همه امور

۳۶۱ پند: ۴۲: (۷۱ آیه)

۱- نهی از لواط

۲- نهی از فسق و فجور

۳- نهی از فحشاء

۴- نهی از منکرات

۳۷۳ پند: ۴۳: (۱۱ آیه)

نهی از سحر و جادو

۱- نهی از سخنی که به آن آگاهی نداری

۲- نهی از سخن غلو

۳- نهی از سخن بیهوده

۱- نهی از شراب خواری

۲- نهی از قماربازی

نهی از شک و تردید

نهی از غم و غصه خوردن

۱- نهی از فساد

۲- نهی از دزدی

۳- نهی از خیانت

۴- نهی از ناسپاسی

۱- نهی از قتل نفس

۲- نهی از کشتن اولاد و زنده به گور کردن دختران

۳- نهی از تبعید

۴- نهی از طغیان و سرکشی

۵- چگونگی اجرای قصاص

نهی از کار زشت

۴۱۰

پند: ۵۱: (۱۵ آیه)

۱- نهی از مجادله

۲- نهی از نزاع

۳- نهی از خیانت

۴- حمایت از امانت داری

۴۱۴

پند: ۵۲: (۸ آیه)

۱- نهی از مکر و حيله

۱- نهی از کینه و دشمنی

۳- نهی از عداوت

۴- نهی از خیانت

۴۱۷

پند: ۵۳: (۱۳ آیه)

۱- نهی از نادانی

۲- نهی از جهالت

۳- نهی از لجبازی

۴- نهی از هوچی گری

۵- نهی از غیبت

۶- نهی از تمسخر

۷- نهی از سخن چینی

۴۲۷

پند: ۵۴: (۶۶ آیه)

نهی از نفاق و دورویی

۴۴۸

پند: ۵۵: (۴۷ آیه)

۱- نهی از هوی نفس و هوس

۲- نهی از شهوت

۳- نهی از بدگمانی

۱- نیکی به خویشاوندان

۲- نیکی به والدین

۳- نیکی به خانواده

۴- نیکی به خوبان و به جامعه

۵- نیکی به فقرا و مسکینان

۶- نیکی به یتیمان

۷- نیکی به همه مردم

وفا به عهد و پیمان

همگان در گرو خود گرد

خدمه

- ۱- درود و سپاس بر خدای یکتا که کمک کرد تا این کتاب (آیات اخلاقی در قرآن) به پایان برسد.
- ۲- این کتاب را به روح پاک شهدای وطنمان ایران عزیز تقدیم می‌کنم.
- ۳- در این کتاب کلیه آیات قرآن که در آن کلمه یا جمله و یا مفهوم و یا برداشت اخلاقی بوده، جمع‌آوری و فصل‌بندی و منظم گردیده است.
- ۴- تعداد کل آیات قرآن ۶۲۳۶ آیه می‌باشد.
- ۵- تعداد خالص آیات اخلاقی (بدون تکرار بها) در قرآن ۱۶۷۷ آیه یعنی ۲۷٪ درصد کل قرآن می‌باشد.
- ۶- تعداد کل سوره‌های قرآن ۱۱۴ می‌باشد که در ۹۸ سوره آن آیات اخلاقی در این کتاب جمع‌آوری گردیده است.
- ۷- در این کتاب فقط ترجمه فارسی آیات آمده و جملات عربی قرآن نیامده است، و ترجمه‌ها از استاد الهی قمش‌ای، استاد فولادوند، استاد خرمشاهی، استاد مصطفی رحیمی‌نیا می‌باشند.
- ۸- همانطوری که در سوره بقره آیه ۲۸۶ و سوره حج آیه ۷۸ آمده، اسلام دین سهل و آسانی می‌باشد و مخاطب‌های قرآن همه انسان‌ها و همه مردم هستند لذا بهتر است همه مردم بطور مستقیم ترجمه آیات را از روی ترجمه‌های خوب و جدید بخوانند و عمل نمایند تا رستگار شوند.

۹- قرآن به عنوان کتاب وحی و مقدس و اساسنامه و قانون اساسی و عملی و اجرایی کلان بیش از ۱/۵ میلیارد مسلمان در سراسر دنیا می باشد و معتبرترین کتابی است که در طول ۱۴۰۰ سال، صحیح و سالم و بدون هیچ گونه تحریف و جعلیات به دست ما رسیده است، لازم و ضروری است که مسلمانان **ترجمه قرآن** را به هر زبانی که می فهمند و تکلم می نمایند قرائت و مطالعه نمایند و مستقیماً بدون هیچ واسطه ای دستورات کلی و قوانین کلی و کلان قرآن را در زندگی به مرحله اجرا درآورند، بطور مثال: ما ایرانیان فارسی زبان به خاطر درک و فهم بهتر قرآن و اجرای دستورات آن، بهتر است در محافل رسمی و جمعی و عمومی و مدارس و مجالس ختم و انفرادی و اجتماعی **ترجمه فارسی قرآن** را بخوانیم تا خوبتر بفهمیم و اجرا کنیم، (اگر یک آیه قرآن را به زبان فارسی بخوانیم و بفهمیم و اجرا کنیم بهتر از اینست که ده ها آیه را به زبان عربی بخوانیم ولی هیچ متوجه نشویم، چرا؟) چون زبان عربی را نمی دانیم و درک نمی کنیم و نمی فهمیم چه می گوید، در ماه مبارک رمضان و حرم های سال در مساجد و محافل و منازل مسلمانان به ویژه در ایران (ختم و قرائت قرآن دارند) و همه قرآن را به زبان عربی می خوانند ولی معنی و ترجمه و مفهوم آن را درک نمی نمایند و به مرحله اجرا نمی گذارند، چه خاصیتی دارد؟؟؟ به نظر من بهتر است **ترجمه قرآن** را با دقت مطالعه نمایند و در زندگی و جامعه و مرحله اجرا درآورند، مطمئن باشند ثواب اصلی تلاوت و مطالعه قرآن اینست که ترجمه آن را بخوانیم و درک کنیم و در زندگی و جامعه، درست به کار بیندیم، الله جل و جلاله زبان وحی (عربی بوده) و قرآن به عربی نازل شده، در اجتماعات بین المللی و در اجتماعات حج و هرگونه جمعی که مردمان از زبان و لهجه و تکلم گوناگونی برخوردارند به خاطر [وحدت اجتماعات مسلمین] در آنجا قرآن را حتماً به عربی تلاوت نمایند.

۱۰- در طول تاریخ اسلام، [برای محفوظ ماندن قرآن از هرگونه

تحریف و جعلیات توسط دشمنان اسلام]، تمامی سوره‌ها و آیات و کلمات و حروف و حتی نقطه‌ها در تمامی سوره‌ها و در تمامی قرآن شمارش و ثبت و مضبوط گردیده است و سلامت و درستی آن مورد تأیید همگان است و خداوند در قرآن فرموده که ما این قرآن را از همه بلیات و مصائب حفظ و نگهداری می‌نمائیم.

۱۱- این قرآنی که در دست ما است در زمان خلیفه سوم (عثمان بن عفان) جمع‌آوری گردیده و به تأیید حضرت علی بن ابی طالب (ع) و مهاجرین و انصار و حافظان و کاتبان اولیه رسیده و در سال ۳۰ هجری قمری تکمیل یافته است و سایر قرآن‌هایی که مغایرت با این قرآن داشته، با نظارت تمامی یاران اولیه پیغمبر مبدوم و نابود و سوزانده شدند.

۱۲- از زمان عثمان بعد قرآن توسط خطاطان و خوش‌نویسان نوشته می‌شده و قرائت می‌گردیده تا اینکه چاپخانه‌ها اختراع می‌گردد و اولین چاپ قرآن در ونیز ایتالیا در ۱۶ میلادی (۹۲۷ قمری) به چاپ می‌رسد و این کار در اروپا ادامه یافته تا اینکه اولین چاپ قرآن در ایران در تبریز در سال ۱۲۴۲ قمری (۱۸۲۶ میلادی) به چاپ می‌رسد و این کار تا به امروز ادامه یافته، البته نظارت دقیق و عملی و فنی و این کار وجود دارد.

۱۳- قرآن چیست؟

قرآن نام مخصوص کتاب آسمانی است و کلمه قرآن در چندین جای این کتاب مقدس آمده:

شهر رمضان الذی انزل فیہ القرآن. (سوره ۲ آیه ۱۸۵)

کلمه قرآن مصدر فعل (قرأ) می‌باشد. یک معنای آن جمع کردن اشیاء با هم است و معنای دیگر آن خواندن است، یا از بر خواندن آنچه نوشته شده، با صدای بلند یا آهسته، این کتاب آسمانی بدین نام نامیده شده زیرا جامع بهترین دستورها و آموزش‌های زندگی است و از طرف دیگر کتابی است که

باید خوانده شود و در واقع بیش از هر کتابی هم خوانده شده است که البته همه مردم باید بیشتر با ترجمه زبان تکلمی و فهم و درکشان و زبان محاوره‌ای‌شان بخوانند.

این کتابی است که از جانب خدای جهانیان فرود آمده: و انه لتنزيل رب العالمين (سوره ۲۶ آیه ۱۹۲).

و وحی و الهامی است از طرف خدای عزیز حکیم: تنزيل الكتاب من الله العزيز الحكيم (سوره ۳۹ آیه ۱).

این کتاب مقدس بر محمد نازل شد: و آمنوا بما نزل علی محمد و هو الحق من ربهم (سوره ۲۴ آیه ۲).

و این قرآن به پیغمبر روح الامین بر قلب محمد نازل شد: نزل به الروح الامین علی قلبک لتکول من المندین (سوره ۲۶ آیات ۱۹۳-۱۹۴).

نخستین وحی قرآن در ماه رمضان بر پیامبر نازل شد: شهر رمضان الذی انزل فيه القرآن، هدی للناس و بیدت من الهی و الفرقان. (سوره ۲ آیه ۱۸۵).

این شب به نام شب قدر نامبرده شد: انزلناه فی لیل القدر (سوره ۹۷ آیات ۱-۲).

قرآنی که به زبان عربی است: فانما یسرنا، و انما یرسلک لعلهم یتذکرون. (سوره ۴۴ آیه ۵۸) و انا جعلناه قرآناً عربیاً. (سوره ۳ آیه ۳).

۱۴- عناوین دیگر قرآن

این کتاب آسمانی از خودش به عناوین دیگر هم یاد می‌کند: **الکتاب:** (نوشته‌ای کامل) - ذلک الکتاب لاریب فیه، هدی لمتقین (سوره ۲ آیه ۲).

الفرقان: (فرق دهنده میان راست و دروغ) - تبارک الذی نزل الفرقان علی عبده لیكون للعالمین نذیراً (سوره ۲۵ آیه ۱).

الذکر: (یادآوری) - انا نحن نزلنا الذکر و انا له لحافظون (سوره ۱۵ آیه ۹).

موعظه: (نصیحت و پند) - یا ایها الناس قد جائتکم موعظه من ربکم (سوره ۱۰ آیه ۵۷).

حکم: (داوری) - و کذلک انزلناه حکماً عربیاً (سوره ۱۳ آیه ۳۷).

الحکمه: (حکمت) - ذلک مما اوحی الیک ربک من الحکمه و لاتجعل مع الله الهأ آخر فتلقى فی جهنم ملموماً مدحوراً (سوره ۱۷ آیه ۳۹).

الهدی: (هدایت و رهبری) - و انا لما سمعنا الهدی آمنا به (سوره ۷۲ آیه ۱۳).

روح: (جوهری که حیات بخش است) - و کذلک اوحینا الیک روحاً من امرنا ما کنت تدري ما الکتاب و لا الایمان و لکن جعلناه نوراً نهدي به من نشاء من عبادنا و انک لتهدی الی صراط مستقیم (سوره ۴۲ آیه ۵۲).

تنزیل: (فرستادن وحی) - انه لتنزیل رب العالمین (سوره ۲۶ آیه ۱۹۲).

البیان: (اچیز را شرح می دهد) - هذا بیان للناس و هدی و موعظه للمتقین (سوره ۳ آیه ۱۳۷).

برهان: (برهان) - یا ایها الناس قد جائکم برهان من ربکم و انزلنا الیکم نوراً مبیناً (سوره ۴ آیه ۱۷۵).

النور: (روشنائی) - و اتبعوا النور الذی انزل معه، اولئک هم المفلحون (سوره ۷ آیه ۱۵۷).

الحق: (راستی و درستی) - و قل جاء الحق و زلی الباطل (سوره ۱۷ آیه ۸۱).

حب الله: (رشته و پیمان الهی) - و اعتصم بحبل الله جمیعاً و لاتفرقوا (سوره ۳ آیه ۱۰۲).

۱۵- تقسیم بندی قرآن:

قرآن به یکصد و چهارده فصل یا سوره تقسیم شده است. کلمه سوره از خود و آن دو شاهد باید گواهی می دادند که آنچه آورده اند از جمله آیاتی بوده که به پیامبر عرض و در حضور آن حضرت نوشته شده بود. و زید بن ثابت گفته است: من آخر سوره «براءت» را نزد ابی خزیمه یافتم و نزد غیر او

نبود. و من گفته ابی خزیمه را قبول کردم به جهت آنکه پیامبر شهادت او را برابر با شهادت دو نفر می شمرد ولی عمر که آیه رجم را آورد آن آیه نوشته نشد زیرا عمر آیه نامبرده را تنها آورده بود. زید پس از این جمع آوری نخستین نسخه قرآن را به ابوبکر تسلیم کرد. ابوبکر آن را نزد خود نگاه داشته بود و هنگام وفاتش آن را مانند تاج خلافت به عمر تسلیم نمود. وقتی که عمر فوت کرد چون تکلیف جانشین او معلوم نبود نسخه قرآن را به دخترش حفصه همسر پیغمبر اکرم سپردند. این یک نسخه قرآن در اختیار حفصه بنو ولی در نسخه های دیگر و قطعات قرآن و آیه هایی که در دست مردم بود اختلاف بسیار عرأتی دیده می شد.

در فاصله بین وفات ابوبکر و عثمان که دوره خلافت عمر باشد در امر قرآن اقدامی تازه انجام یافت.

۱۶- پیشنهاد حذیفه در جمع آوردن قرآن در زمان عثمان

عثمان به آن ترتیب معروف به خلافت رسید و در آن وقت نفوذ اسلام در کشورهای مختلف بسط و توسعه یافت. بود به تدریج در متن آیه ها و قطعات قرآن که از سینه ها خارج شده و به صورت کتاب درآمد بود این اختلاف نسخه ها و آیه ها بیشتر می شد. در سال ۲۷ هجری - حذیفه - دوست رسول الله و فاتح همدان وری و دینور که در ارمنیه و آذربایجان جنگ کرده بود و قرائت های مختلف شامی و عراقی و حجازی را شنیده و از اختلاف میان آنها وحشت زده شده بود - از عراق آمد و از عثمان خواست که به وسیله قراء و کتاب وحی که هنوز چند نفری از آنها باقیمانده بودند اقدام در رفع این اختلاف و جمع آوری کامل قرآن بکند پیش از آنکه در قرآن هم همان اختلافی پیدا شود که یهود و نصاری در کتاب خود پیدا کردند.

عثمان این پیشنهاد را پذیرفت و دوازده تن از قریش و انصار را گرد آورد و انجمنی تشکیل داد. و شخصی را نزد حفصه فرستاد و از او

درخواست کرد قرآن را برای نسخه برداری بوی دهد و هماندم به زیدبن ثابت و عبدالله بن زبیر و سعیدبن عاص و عبدالرحمن بن حارث و ابن هشام دستور داد از آن نسخه برداری کنند و به قریشیان گفت: اگر میان شما و زیدبن ثابت اختلاف در لفظی از قرآن پدید آمد آن را به زبان قریش بنویسید زیرا قرآن به زبان قریش نازل گردیده و آنان نیز به همین گونه رفتار کردند و همین که نسخه برداری پایان یافت عثمان نسخه حفصه را به او بازگردانید و از نسخه خود به هر طرف نمونه ای فرستاد و دستور داد **غیر از آن هر چه باشد آتش بزنند.**

طبری در تفسیر گرانبهای خود می نویسد که قرآن در دست یاران پیامبر متفرق بود و بیش از همه ابی بن کعب سوره های آن را در دست داشت و چون وحی نازل می شد بی درنگ می نوشت. در زمان ابوبکر و عمر مردم یکدیگر را کافر می خواندند. هر یک به دیگری می گفت این که در دست توست قرآن نیست. سرانجام در زمان عثمان که اندیشه جمع آوری قرآن به کار بسته شد کاملترین مصححی را یافتند از آن ابی بن کعب بود. در آن روزها عربی بیابانی بیامد و دو سوره آورد و گفت که خود از پیامبر شنیده ام. عثمان از او نپذیرفت و چون در هیچ نسخه ای نبود آن را در قرآن نیاورد و این گونه نوشته ها را دستور داد بسوزانند.

۱۷- آموزش خط در مکه

به اتفاق مورخین عرب هنر نوشتن به واسطه حرب بن امیه بن عبد شمس وارد مکه شد. ابن عبد شمس در سفرهائی که نمود، بود خط را از چند تن فرا گرفته بود از آن جمله بشر بن عبدالمکک برادر (اکیدر) و صاحب دومه الجندل. بشر با حرب بن امیه در مکه حضور یافت و دختر او

صهبا را به پاداش این خدمتش گرفت. بشر به عبد شمس جلا و روشنائی فکر داد و عبد شمس به بشر جلا و نور عشق را عطا نمود. بشر در مکه خط را به جمعی از اهالی آموخت و به آنها سواد خواندن و نوشتن را یاد داد و پس از آن وفات کرد.

در روایتی از ابن عباس آمده است که: انباریان از مردم حیره خط آموخته‌اند و یکی از آنها خط را به عبدالله بن جدعان و او به حرب بن امیه آموخت و خط حجازی قریشیان از این راه پدید آمد. نیز نقل کرده‌اند که زید بن ثابت به فرمان پیامبر خط یهود را در پانزده روز آموخت.^۱

۱۸- تکمیل این کتاب مدیون همکاری‌های پرسنل شریف انتشارات فرهنگ صبا می‌باشد که از مفر تا صد: [تایپ و اصلاحات و کلیه امور فنی] را انجام داده‌اند و به خصوص از خانم نوروزی که با دقت و نظم و صبر فراوان زحمات بسیاری در این راه کشیده‌اند سپاسگزاری می‌نمایم و امیدوارم صاحبان اصلی قرآن که بزرگوار جهانیان و همه مردم هستند اجر و ثواب و سپاس و تشکرشان شامل این کتابان گردد.

حسین مظفری مجد

۱. در تاریخ فتوح البلدان: هم‌زمان بعثت پیامبر در تمامی مکه و مدینه جمعاً ۲۴ نفر باسواد بوده‌اند (۱۷ نفر مرد و ۷ نفر زن)